

Mihail Çakir'in Gagauzca-Rumence Sözlüğünde Geçen Hayvan Adları ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı

The Vocabulary Which Related to Animal Husbandry and Animal Names Mentioned in Mihail Çakir's Gagauz-Romanian Dictionary

Bülent HÜNERLİ*

Öz

Bir halkın tarih sahnesindeki yerini siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmelerle birlikte tarihî şahsiyetleri ile de ele almak gerekir. Özellikle burada halkın kültürünün ve dilinin tarih sahnesinden silinmesine izin vermeyen bir kişi olarak Mihail Çakir'i anmak yerinde olacaktır. O, Gagauzlar arasında sadece din adamı ve öğretmen kimliği ile öne çıkmamış; Rus ve Rumen idaresinde yaşayan Gagauzlara ana dilleri ile ilk yazılı eserleri vermiş ve böylelikle halkı arasında müstesna bir yere sahip olmuştur. Mihail Çakir, Gagauzların ana dilde ibadet etme konusunda oldukça emek harcamıştır. Hristiyan Ortodoks olan Gagauzların ana dilinde ibadet etmelerini bir zaruret görmüştür. Yine Gagauzların tarihine de eğilen Çakir, "Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası" adlı eseri kaleme almıştır. Çakir'in diğer dikkate değer bir eseri de Besarabiyalı Gagauzlar için hazırladığı Gagauzca (Türkçe)- Rumence Sözlük adlı eserdir. Bu eser küçük hacimde bir eser olmakla beraber bir Gagauz tarafından kaleme alınan ve müstakil bir eser olarak basılan ilk çalışma olması açısından oldukça önemlidir. Eserde Gagauz kültür ve yaşam tarzına dair pek çok kelimenin geçtiği görülür. Özellikle Gagauzların yaşam tarzlarının bir parçası olan tarım ve hayvancılık ile ilgili terimler bunların başında gelir. Makalemizde bu sözlükte geçen hayvan adları ve hayvancılıkla ilgili terimler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Mihail Çakir, hayvancılık, söz varlığı, Gagauzca.

Abstract

It is necessary to consider the place of a people on the stage of history together with political, cultural and economic developments, as well as historical figures. In particular, it would be appropriate to commemorate Mihail Çakir as a person who did not allow the culture and language of his people to be erased from the stage of history. He did not only stand out among Gagauz people with his cleric and teacher identity; he gave Gagauz people who lived in Russian and Romanian rule in their first language and their first written works, thus having an exceptional place among their people. Mihail Çakir made great efforts to worship the Gagauz people in the mother tongue. He had a necessity for the Gagauz people, who are Christian Orthodox, to worship in their native language. Çakir, who also focuses on the history of the Gagauz people, wrote the work titled "Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası" [The History of the Gagauzians of

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, hbulent80@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5668-3942

Besarabiya]. Another remarkable work of akir is Gagauz (Turkish) - Romanian Dictionary prepared for the Gagauzians of Besarabiya. This work is a small volume work. But also it is very important for being the first work written by a Gagauz and published as a detached work. Many words about Gagauz culture and lifestyle are seen in the work. The terms related to agriculture and animal husbandry, which are especially a part of the Gagauz's lifestyles, are the leading ones. Our article will focus on names of animal and related to the terms of animal husbandry in this dictionary.

Keywords: Dictionary, Mihail akir, animal husbandry, vocabulary, Gagauz language.

Giriş

Ulusların tarih sahnesinde simge isimleri vardır. Bu isimler bazen siyasi, ekonomik ve askeri dehalarıyla ortaya çıkarken bazıları da dilsel, kültürel ve sosyolojik alanda kendi halklarına doğrudan katkı sunarlar. Türk dünyasına bakıldığında böyle simge isimlere çokça rastlanılmaktadır. Siyasi, ekonomik ve askeri başarılarıyla öne çıkan Türk liderler, kadim devirlerden beri var olagelmiş ve bu isimler tarih sayfalarındaki değerli yerlerini almıştır. Bununla birlikte Türk dil ve kültür dünyasının önde giden şahsiyetlerine de siyasi ve ekonomik alanda başarıları olan Türk önderleri kadar dikkat edilmiştir. Türk topluluklarının var olma savaşında mücadelenin kimlik, kültür ve dil cihetini temsil eden bu şahsiyetler, çeşitli eserleri, yazıları, konuşmaları ve yarattığı kamuoyu ile büyük ses getirmişlerdir. Hatta yaptıkları bu katkılar sadece kendi toplumlarına değil, diğer Türk halklarına da örnek olmuştur. Büyük Türk coğrafyasının küçük bir parçası olan Gagauzlar için de durum aynıdır. Fakat Gagauzların önde gelen şahsiyetleri ve liderleri, Türk dünyasında yeteri kadar bilinmemektedir. Oysaki bu şahsiyet ve liderler Gagauz halkının bugün var olmasını, ayakta kalmasını sağlamışlardır. Bugün bir Gagauz varlığından söz edilebiliyorsa bu, hem siyasi hem de kültürel alanlarda çaba sarf etmiş değerli insanlar sayesinde gerçekleşmiştir.

Gagauzlar bugün başta Moldova ve Ukrayna olmak üzere Bulgaristan ve Yunanistan'da yerleşik olarak yaşamaktadırlar. Sadece Moldova'da yaşayan Gagauzların, belli siyasi ve kültürel haklarını kullanabildiği bir otonomisi vardır. Gagauzlar Balkan coğrafyasının çok milletli yapısı içinde sayıca az olmalarına rağmen milli kimliklerini korumuşlardır. Bugün Gagauz Yeri'nin oluşumundan bahsedilebiliyorsa bu sürecin başlangıcında büyük emekleri olan ve Gagauzların ifadeleri ile; *halkın büyük ruh lideri, büyük kultura öndericisi, milli bir simvol, gagauzların ruh hem millet lideri* (Bulgar, 2007, s. 3-4, 33-34) kabul edilen Mihail Mihailoviç Çakir, ilk sırada yer alır. Çünkü o, Gagauzlara milli bir şuur ve dil kazandırmak yolunda ilk köklü adımları atmış önder kişidir. Bu gayret, sözlüğündeki o güne kadar bir Gagauz tarafından söylenmemiş şu madde başı açıklamasında görülmektedir:

Gagauz: Gagauz milletinden kişi, Uzlar, Altaylardan Türkler (Ciachir, 1938, s. 54).

Gagauzi: Türk soylu Hristiyan halk: Altay Dağları'ndan "gaga-uz (Ciachir, 1938, s. 54).

Gagauzça: Gagauzca, Gagauz dili (eski Türkçe) (Ciachir, 1938, s. 54)

Mihail Çakir, 9 Mayıs 1861 tarihinde Çadır köyünde dünyaya gelmiştir. Kökenleri Dobruca'daki Şabla¹ köyüne dayanmaktadır. İlk eğitimini Çadır'da tamamlamıştır. 1871 yılında Din Okulu'na girmiş, bu okulu birincilikle bitirdikten sonra din alanında çalışmalarına devam etmiştir. Bir süre sonra eğitim gördüğü kurumda hocalık görevine başlamış, burada din derslerinin yanında coğrafya ve tarih derslerini de öğretmiştir. Pek çok hayır işinde bulunmuş olan Mihail Çakir, 8 Eylül 1938 tarihinde 77 yaşındayken Kişinev'de hayatını kaybetmiştir. Mezarı Kişinev'de bulunmaktadır (Hünerli, 2019, s. 15).

Çakir, hayatı boyunca eğitime çok önem vermiştir. Gagauzcadan başka dil bilmeyen insanlar için eserler vermek amacıyla Gagauzca gazete ve kitap basmak için ilgili makamlardan izin talep etmiştir. Ancak düşündüğü insanlar sadece Gagauz halkı olmamıştır. Moldovan dilinde de eserler vermek için yetkili kurumlara başvurmuştur. Bu çabaların sonucunda 1907 yılında hazırlamış olduğu 22.000 sözcükten oluşan Rusça-Moldovanca Sözlük ortaya çıkmıştır. Gagauzlar ondan dinî kitapların ana dile çevirisinin yapılmasını özellikle istemişlerdir. Çünkü Gagauzlar din kitaplarının Slavca ya da Yunanca olmasından dolayı metinleri tam olarak anlayamıyor, bu nedenle Kiliseden uzaklaşma eğilimi gösteriyorlardı. Hatta anadillerine yakın olduğundan Karamanlıca dini metinleri okumaya yöneliyorlardı. Bu sorunun çözümü dini metinlerin kendi ana dilinden okunması ile mümkün olabilirdi. Gagauzlar özellikle Mihail Çakir'dan dini kitapların ana dile çevirisini talep etmekteydiler. Çakir bu soruna yabancı kalmamış 1908 yılında bilinen ilk Gagauzca çeviri olan *Kısa Dua Kitabı*'ni hazırlamıştır. Bu çeviri içinde Rusça ve Gagauzca paralel metinler vardır. Dinî kitapların dışında ilk telif eseri olan *Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası* adlı kitabı yazmıştır. Onun yazdıkları arasında farklı disiplinlere ait eserler görmek mümkündür. Yine 1909 yılında bilinen ilk Gagauzca gazeteyi; *Hakikatin Ses'i*ni çıkarmıştır. Çakir'in Atatürk ile de irtibata geçtiği bilinmektedir. Çakir, ona *Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası* adlı kitabını hediye olarak yollamıştır (Hünerli, 2019, s. 16-18).

Yukarıda ifade edilen eserlerin dışında Mihail Çakir'in bir de Rumen okullarında öğrenim gören Gagauz öğrenciler için hazırladığı Gagauzca-Rumence Sözlüğü bulunmaktadır. 1938 yılında Tiparul Moldovenesc yayınevinde tarafında

¹ Bugün Dobriç ili sınırları içinde bulunmaktadır.

basılan bu eser aynı zamanda ilk Gagauzca-Rumence sözlüktür: *Laflık Gagauzca (Türka) hem Romanca (Moldovanca) Bessarabiyalı Gagauzlar için*. Sözlük Besarabya Gagauzcasının söz varlığını yansıtır. Eserin fiyatı 25 ley olarak belirlenmiş olup 132 sayfadır. Aslına bakılırsa eser müstakil olarak ilk Gagauzca sözlüktür. Eser dış kapak, ahlaki tavsiyeler içeren bir bölüm, Rumence ön söz, Gagauzca ön söz, sözlük, konuşma kılavuzu, Mihail Çakir hakkında bilgiler ve onun 50.yılı hizmeti anısına yazılan yazılardan oluşmaktadır. Rumence ön söz kısmında Rumence devletin her vatandaşından Rumence kullanmasını istediğı yazılıdır. Fakat o, Gagauzlarda Rumenceyi öğrenebilecekleri böyle bir kaynağın olmadığını belirtir. Yine bir Gagauz edebiyatının olmadığını ve Gagauz dilinin fakir bir dil olduğunu vurgular. Hazırlamış olduğu bu sözlük için çok kısa ve tamamlanmamış bir sözlük olduğunu dile getirir. Sözlüğü oluştururken esas aldığı ağızın adır-Lunga ve Bender ağızları olduğunu söyler. Eserin içinde Not adındaki bölümde bazı açıklamalarda vardır. Bu açıklamalardan bazıları şu şekildedir: Gagauzların Türk olmalarına rağmen eskiden beri Hristiyan inancına sahip olması; Gagauzların hümanist bir toplum olarak tüm insanlarla rahatlıkla anlaşabilmesi; Gagauzcanın daha temiz ve saf bir Türkçe olması, Türklerin ise dillerinde Arapça unsurların daha çok olması, Gagauzların kendi diline Gagauzca demeyip Türkçe demesi vb. (Hünerli, 2019, s. 27-28).

Mihail akir'in sözlüğünde 4017 madde başı bulunmaktadır. Sözlüğün söz varlığına bakıldığında çoğunlukla Türkçe kökenli kelimelerden oluştuğı görülür. Bunun dışında Bulgarca, Rumence, Rusça; Arapça, Farsça alıntılara da rastlanmaktadır. Muhtemelen Rumence ve Rusça alıntılar Gagauzlar, Besarabya'daki topraklarına yerleştikten sonra söz dağarcığına girmiştir. Arapça ve Farsça sözcükler ise Türkiye Türkçesi, özelinde Deliorman Türk Ağızları aracılığıyla Gagauzcaya dâhil olmuştur. Fakat bugün için Arapça ve Farsça kelimelerin bazılarında sözcüğün anlam daralmasına uğradığı veya kullanımdan düştüğü görülmektedir. Az oranda da olsa Ermenice, Yunanca, İtalyanca, Moğolca alıntılar vardır. İçerik olarak bakılırsa sözlükte toprak, tarım, din, sosyal hayat ve özellikle de hayvan adları ve hayvancılıkla ilgili terimlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu da Gagauzların konar-göçer bir kültürden geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla sosyal hayatın dildeki yansımalarını gösteren bu sözlük Gagauzların genel anlamda Türk kültürü ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaktadır. At ve atçılıkla ilgili terimlerin fazlalığı da ortaya konan bu görüşün doğruluğunu teyit etmesi yönüyle önemlidir (Hünerli, 2019, s. 29-30).

MÇS'DEKİ HAVYAN VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

1. Evcil Hayvan Adları ve Bunlarla İlgili Terimler

1.1. At ve Atçılık Terimleri

at [at]

atlı [atlı]

aygır (haygır) [aygır] (DLT. *adğır*, 6)

adım-adım [1. adım adım, yavaş yavaş 2. at yürüyüşü]

brıçka [1. asillerin (at) arabası 2. fayton] (← Rus. *brıçka*, GRRS.104)

cambaz [1. at satan 2. (satmak için) satın alan 3. komisyoncu, satıcı] (< TT. *cambaz* ← Far. *cânbâz*, MTS: 180)

cambazlık [1.komisyonculuk 2. aracılık] (< TT. ← Far. *cânbâz* + TT. +*lık*)

çakal [alnında beyaz leke olan at] (TS. *çakal*, 798; DS. çakal, 1041)

çakıldak [urgandan yapılan at koşumu] (GRRS. çakıldak, 125)

çapkın [rahvan at] (GRRS. *çapkın beygir*, 131; EATS. çapkın, çapkun, 169)

çılbur [dizgin] (EATS. çılbur/çılbur, 179)

çullamak [atın üstünü çulla örtmek] (< TT. < TT. *cül* + TT. +*la* + TT. -*mak* ←Ar. *cull*, MTS.243)

dişindirik [gem, yular] (DS. *dişindirik/dişendirik/dişengi/ dişengü/ dişenği/ dişindirig/ dişingilik*, 1524)

edemäk [1. atı yedeğe almak 2. götürmek, sürmek, yönetmek] (EATS. *yed-* 'yedeğe alarak götürülmek')

eer [eyer] (DLT. *eđer*, 67)

eerli [eyerli, eyerli at]

eerlemäk [eyerlemek] (DLT. *eđerle-*, 169)

eşkin [tırıs (at) yürüyüşü] (TS. *eşkün*, 1556; DLT. *eşkin/işkin*, 199)

hergelä [sürü, at sürüsü] (< TT. ← Far. *hargele* TS, 879)

- hergeleci** [at çobanı]
- hamut** [1. hamut 2. koşum] (DTAS. *hamıt*, 131)
- hamutlamak** [ata hamut koymak veya takmak] (DTAS. *hamıtla-*, 131)
- kesmik** [atlar için taneli yemler, kesmik] (TS, *kesmik*, 1146)
- kısırak** [kısırak] (DLT. *kısırak*)
- koşu** [1. at koşusu 2. koşu yarışması]
- koşucu** [1. koşucu (at), 2. güdücü (sürü) 3. atlı süvari]
- koşunmak** [at yarışı yapmak]
- kuli** [tay] (DS. *kuli* 'at veya eşek yavrusu', 2996)
- obada** [at arabası tekerleğinin parmaklıkları, jant] (← Rm. *obadă*, GRRS, 489).
- ok** [araba oku (koşum sırasında atların bağlandığı araba makasına tutturulmuş üç metre uzunluğundaki ağaç, arş] (DS. *ok*, 3275)
- özek** [1. kiriş 2. putrel (at arabasının önünü arkasını birleştiren)] (DS. özek, 3369)
- paldım** [at arabasında falakaya bağlı kayış] (< TT. ← Far. *pāldum*~*pār-dum*, MTS, 973)
- payvan** [at kelepçesi, bağ (rahatça hareket etmesini sınırlamak için bağlanan)] (DTAS. *payvant*, 209) (← Far. *pāy* MTS. 971+ *bend* MTS, 133)
- piriz** [tırıs, orta hızda gidiş (at)]
- pirizlemäk** [tırıs yürütmek (atı)]
- sırt-kaişi/sırtlık** [sırt kayışı (at koşumu)]
- süben i.** [at arabasının yan taraflarındaki sınırlayıcı direkler, yük arabalarındaki korkuluk, parmaklık] (~DS. *süve* 'arabalarda yastık başına dikilen kazıklar', 3728).
- takım i.** [1. servis takımı, yemek takımı 2. koşum takımı (at için)]
- talaf i.** [atlarda görülen bir çeşit hastalık (arpalama hastalığı)] (DS. *talaf*, 3812).

taliga i. [iki ya da dört tekerlekli at veya eşek arabası] (← Bul. *taliga*, BRS, 755)

taligacik i. [küçük at arabası, küçük yük arabası]

taligari [renk ve çekme gücü olarak uygun at çifti] (← Bul. *taligar+i* Far. *nispet i'si*)

tay i. [tay] (DLT. *tay*, 589)

tepinmāk f. [1. tepinmek, çifte atmak 2. ayakla vurmak]

tepmāk f. [1. tepmek, çifte atmak 2. ayakla vurmak]

ürük s. [yürük, hızlı (at)] (DLT. *yügrük*, 821).

vezeti i. [arabacı, at arabası kullanan] (< Rm. *vezetiu*, RTS.1450)

yalburdak s.[1. serbest² koşumsuz at 2. vahşi hayvan]

1.2. Diğer Evcil Hayvan Adları ve Bunlarla İlgili Terimler

Allahlık i. [kurban sunmak için ayrılan hayvan] (< TT. Allah ← Ar. *Allāh*, MTS, 44)

bobana i. [kart koyun] (← Rm. *bābanā*, GRRS. 97)

bua (buga) (buva) i. [boğa] (KB. *buğa*, 113)

cibaa i. [1. tüyü kırılmış koç 2. kısa tüylü koç] (DS. *ciba*, 888).

çelek i. [tek boynuzlu sığır] (DS. *çelek*, 1119).

devä i. [deve] (DLT. *teve*, 608)

domuz i. [domuz] (DLT. *tonguz*, 640)

düvä i. [düve (2 yaşında)] (DLT. *tüge*, 667)

encek i. [encek, hayvan yavrusu] (DS. *encek*, 1744).

enik i. [enik, vahşi hayvan yavrusu, bebek] (DLT. *enük*, 183)

erkek keçi i. [erkek keçi]

2 Derleme Sözcüğü'nde *yalburdak* olarak geçen sözcüğün anlamlarından biri de 'yalnız'dır. MÇS'deki anlamı, 'yalnız' anlamıyla ilişkili olmalıdır.

- eşek i.** [eşek] (DLT. *eşgek*, 197)
- eşeklemäk f.** [1. devirmek 2. (çifte) atmak, fırlatmak]
- eşeklenmäk f.** [1. aptalca davranmak, kafasızlık yapmak 2. eşeklik yapmak, eşek gibi olmak]
- gefşemäk f.** [geviş getirmek] (DS. *gevşe-*, 2014)
- gırlıta i.** [1. domuzun boğazındaki bir hastalık 2. kaz] (< Rm. *gârlıta* TTS, 480)
- güvercin** [güvercin] (EUTS. *kögürçün/kögürçken*, 114).
- horoz i.** [horoz] (< TT. *horoz* ← Far. *hurūs* MTS.513)
- horozluk i.** [horozluk]
- kancik i.** [kancık, dişi köpek] (DLT. *kançık*)
- keçi** [keçi] (DLT. *eçkü*, 167)
- kotak i.** [buzağı, sığır yavrusu] (**kot+ak*)
- koyun i.** [koyun (hayvan)] (DLT. *şoy*, 351)
- kurkan i.** [erkek hindi] (< Rm. *curcan*, RTS.298)
- kuvan (kuan) i.**[arı] (< **koğan*)
- kuvanlık i.** [arıcılık]
- olak i.** [oğlak, keçi yavrusu] (< **oğul+ak*)
- öküz i.** [öküz] (DLT. *öküz*, 456).
- öküzçü i.** [1. öküzçü 2. öküz çobanı]
- pali³ i.** [enik, yavru köpek] (DTAS. *pali* 'köpek yavrusu', 206)
- palicik i.** [yavru köpecik]
- patu i.** [erkek kaz⁴]
- paun i.** [tavus kuşu] (< Rm. *păun* GRRS. 515; Bul. *paun* BRS, 521)

3 Şumnu bölgesindeki Türk ağızlarında da vardır. Sözcük kesin olmamakla beraber sözcük kısalarak anlam değişikliğine uğramış olabilir. Yun. *palikaria* 'genç, delikanlı, yiğit' (MTS). Aynı sözcük Doğu Trakya ağızlarında küçük çocuk anlamında da kullanılmaktadır (B.H.).

4 Bazen de ördeğin erkeği için kullanılır (Karanfil, 2013, s. 43-44).

- piliç i.** [piliç] (TS. 1607)
- pipiř.** [hindi] (DTAS. *pipi*, 212)
- potmar⁶ i.** [domuz yavrusu]
- purçel i.** [yavru erkek domuz] (< Rm. *purcel*, RTS. 1042)
- sakkar** [alnında beyaz leke olan boğa] (1. atın alnında olan beyazlık' (KTS. *saşar* 'Alnında bir parça aklık olan at', 224).
- sıır i.** [sığır] (DLT. *sıır*, 512).
- skrofa i.** [domuz] (< Rm. *skroafă* GRRS, 593))
- tamızlık i.** [1. soy sop 2. iyi tür büyükbaş hayvan 3. iyi türün devamı için seçilen boğa] (DS. *damızlık*, 1352)
- řap i.** [keçi] (< Rm. řap, 679)
- řırka i.** [beç tavuđu] (< Rus. щсарка, GRRS. 680)
- toklu i.** [bir yaşında kuzu] (DS. *toklu*, 3950).
- tosun i.** [tosun (üç yaşında)] (DS. *tosun*, 3975).
- tuluk i.** [boynuzu iki yana ayırık öküz]

2. Yabani Hayvan Adları

2.1. Kuş Adları

buhu s. [1. puhu kuşu (baykuş) 2. cadı 3. çirkin kadın] (~ TS. *puhu*, 1631)

civirliga⁷ [toygar kuşu, tarla kuşu]

duan~duvan) i. [doğan, bir yırtıcı kuş] (KB. *toğan*, 457)

1 Sözcüğün yansıma kökenli bir sözcük olduğu düşünülmektedir (Karanfil, 2013, s. 46).

2 Güllü Karanfil (2013, s. 43-44) bu sözcüğün etimolojisinin karanlık olduğunu belirttikten sonra kelimenin Protobulgarca ile ilgili olabileceğini söyler.

3 Muhtemelen ses yansımali bir kökten türemiş sözcüktür. MÇS'de *civirda-* 'civilda-, şarkı söyle-' olarak geçen bir fiil bulunmaktadır.

gaarga ~ garga i.	[karga] (AT. * <i>kaarga</i>)
guguş (guguşka) i.	[güvercin] (~ DS. <i>guguk</i> 'bir cins kır güvercini', 2189)
karakuş i.	[sığırcık] (DS. <i>karakuş</i> ⁸ , 2649)
kırlangıç i.	[kırlangıç] (TS. <i>kırlangıç</i> , 1161)
kukumäu (kukumävka)	[küçük baykuş] (DS. <i>kukumav</i> , 2993) (< Yun. <i>koukou-bagie</i> , MTS. 709)
kuş i.	[kuş] (DLT. <i>kuş</i> , 386)]
lelek i.	[leylek] (< TT. <i>leylek</i> ← Fa. <i>leglek</i> , MTS. 743)
pupuk i.	[çavuş kuşu, ibibik (kuş)]
saçak kuşu i.	[saçak kuşu, serçe] (DTAS. <i>saçakkuşu</i> , 222)
saksaan i.	[saksagan] (DLT. <i>sağzıgan</i> , 483, DTAS. <i>saksan</i> , 222)
toy i.	[toy (bir tür kuş)] (DLT. <i>tođ</i> , 630)

2.2. Balıklar

balık i.	[balık] (DLT, <i>balık</i> , 5)
moron ~ morun	[mersin balığı, morina] (←Rm. <i>morun</i> , RTS. 762)
şıga i.	[mersin balığı] (←Rm. <i>ciciga</i> , DGR. 98)

2.3. Çok Bacaklılar

bit	[bit] (DLT. <i>bit</i> , 95)
kehlä i.	[kehle] (< TT. <i>kehle</i> ← Far. <i>kehle</i> , MTS.650)
ekin böceä i.	[ekin böceği]
engeç i.	[yengeç] (< DLT. <i>yengeç</i> , 773)
kenä i.	[kene] (< TT. <i>kene</i> ← Far. <i>kene</i> , MTS.656)

4 Kars ve köylerinde bu anlamıyla kullanılmaktadır (DS).

kırk-ayak <i>i.</i>	[kırk ayaklı böcek, kırkayak]
kör-sinek <i>i.</i>	[kör sinek, sivrisinek]
sakırğa <i>i.</i>	[sakırğa, koyun böceği, kene] (< DLT. <i>saķırķu</i> , 484)
sinek <i>i.</i>	[sinek] (DLT. <i>siņek</i> , 523).
sivrisinek <i>i.</i>	[sivrisinek]

2.4. Yabani Hayvanlar

canavar <i>i.</i>	[kurt] (< TT. <i>canavar</i> ← Fa. <i>cānāver</i> , MTS. 183)
canavarcik <i>i.</i>	[yavru kurt]
eşek-arısı <i>i.</i>	[eşek arısı]
fil <i>i.</i>	[fil] (< TT. ← Ar. <i>fil</i> , TS. 702)
gutşer <i>i.</i>	[kertenkele] (← Rm <i>guşter</i> , GRRS. 286)
ilan <i>i.</i>	[yılan]
kelebek <i>i.</i>	[kelebek]
kelemä sıçanı <i>i.</i>	[tarla faresi] (DS. <i>keleme</i> ‘sürülmeden bırakılmış tarla’, 2728)
kotey <i>i.</i>	[kisa bacaklı av köpeği] (← Rm. <i>cotei</i> , GRRS. 416)
kör-kestebek <i>i.</i>	[köstebek]
kurbaa <i>i.</i>	[kurbağa] (DLT. <i>kurbaka</i> , 380)
kurbaacik <i>i.</i>	[kurbağacık]
kurt <i>i.</i>	[kurt (meyvede)]
maymun <i>i.</i>	[maymun] (< TT. <i>maymun</i> ← Ar. <i>meymūn</i> , MTS. 780)
midyā <i>i.</i>	[midye] (← Yun. <i>mudia</i> , 821)
patkan <i>i.</i>	[sıçan, keme] (DTAS. <i>patkan</i> , ‘iri fare, sıçan’, 208)
payak (payancak) <i>i.</i>	[örümcek] (← Bul. <i>payak</i> , BRS. 522), payak-yuası [örümcek yuvası]

pirä i.	[pire] (< DLT. <i>bürge</i> , 125)
solucan i.	[kurt (şerit), tenya, solucan] (< * <i>sogulcan</i>)
sülük i. 1140)	[1. sülük 2. salyangoz] (< TT. sülük ← Far. <i>şelük/zelük</i> ,
şebek i.	[şebek, küçük maymun]
yabanı	[kurt] (< TT. <i>yabani</i> ← Far. <i>yābānī</i> MTS.1324)
yarasa-kuşu i.	[yarasa]

Sonuç

Gagauz sözlükçülüğü için bir dönüm noktası olan Mihail Çakir'in sözlüğü, bize sadece Besarabya Gagauzcasının söz varlığı göstermemektedir. Bunun yanında Besarabya bölgesindeki dönemin yaşam tarzını da yansıtmaktadır. Sözlükte özellikle tarım ve hayvancılıkla ilgili madde başlarının çokluğu dikkat çekmektedir. Bu açıdan Mihail Çakir'in sözlüğünün %3,6'sının (144 sözcük) hayvan adları ve hayvancılıkla ilgili terimlerden oluştuğu görülmektedir. Bunlar içinde en fazla at ve atçılıkla ilgili sözcükler bulunmaktadır. Yani bu alanda 48 sözcük vardır. Atla ilgili terimlerin içinde Türk kökenli kelimeler olduğu gibi Rumence, Rusça, Arapça ve Farsça alıntılar da mevcuttur. 46 sözcük ise diğer evcil hayvanlarla ilgilidir. Yabani hayvanlar 23, kuş adları 14, çok bacaklılar 10 ve balık adları 3 tane geçmektedir. Verilerden de görüldüğü üzere Mihail Çakir'in sözlüğündeki Türkçe unsurlar bize Gagauzların daha çok karasal, konar-göçer bir toplumun devamı olduğunu göstermektedir. Balık adları bakımından oldukça eksik olması bunu yansıtmaktadır. Genel olarak bakıldığında sözlükteki sözcükler ile tarihi Türkçe sözlüklerdeki sözcüklerin uyumlu olduğu görülmektedir. Yine Derleme Sözlüğü ve Deli Orman Türk ağız sözlüklerinde sözlükteki bazı kelimelere rastlanılmaktadır.

Hayvancılıkla ilgili terimlerden Arapça ve Farsça alıntılar ise daha çok Türkiye Türkçesinin ağızları kanalıyla Gagauzcaya geçtiği tespit edilmektedir. Özellikle Rumenceden küçükbaş hayvan adları ve kanatlı hayvan adlarının bulunduğu görülmektedir. Yine bazı hayvan adlarının kökeni konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere konar-göçer yaşam tarzının at ve atçılık ile ilgili olduğu düşünülürse bu açıdan Mihail Çakir'in sözlüğünde Türk yaşam tarzının izlerini görmek mümkündür. Daha ayrıntılı çalışmalar bu yaşam tarzının ve Gagauzların dilsel temaslarının varlığını ortaya koymasına bakımından önemli olacaktır.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
AT.	Ana Türkçe
BRS.	Bolgarsko-Russkiy Slovar'
Bul.	Bulgarca
DGR.	Diçtionar gagauzo (tiurco)-român
DLT.	Divanü Lûgat-it-Türk
DS.	Derleme Sözlüğü
DTAS.	Deli Orman Türk Ağzı Sözlüğü
EATS	Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü
EUTS.	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far.	Farsça
GRRS.	Gagauzca-Rusça-Rumence Sözlük
KB.	Kutadgu Bilig
KTS.	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
MÇS	Mihail Çakir Sözlüğü
MTS.	Misalli Büyük Türkçe Sözlük
Rm.	Rumence
RTS.	Rumence-Türkçe Sözlük
Rus.	Rusça
TS.	Türkçe Sözlük
TT.	Türkiye Türkçesi

Kaynakça

- Arat, R. R. (1979). Kutadgu Bilig III İndeks, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ayveri, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Bernşteyn, S. B. (1953). *Bolgarsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: G.İ.
- Bulgar, S. S. (2007). *Ay Boba Mihail Çakir-Gagauzlar: İstoriya, Adetlər, Dil hem Din*. Chişinău: Pontos.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Cebeci, İ., (2010). *Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Ciachir, M. (1938). *Dicționar gagauzo (tiurco)-român*. Chişinău: Tiparul Moldovenesc.
- Çebotar, P. A., Dron, İ. (2002). *Gagauzça-Rusça-Romınca Sözlük*. Chişinău: Pontos.
- Derleme Sözlüğü. (2009). I-VI. C. Ankara: TDK.
- Hünerli, B. (2019). *Mihail Çakir'in Gagauzca (Türkçe)- Rumence Sözlüğü (İnceleme-Metin)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Say.
- Karanfil, G. (2013). Gagauz Dilindä Ev Hayvannarının Adları. *Gagauz Leksikologiyası*. Ankara: Bengü.
- Kaşgarlı, M. (2006). *Divanü Lûgat-it Türk-Dizin* (Cilt IV) (Besim Atalay, Çev.). Ankara: TDK.
- Mankalyalı, M. Z. (2013). *Rumence-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Pokrovskaya, L. A. (2017). Gagauzların Hristiyan Dinî Terminoloji Sistemindeki Müslümanlıkla İlgili Unsurlar. (Bülent Hünerli, Çev.). *Kesit Akademi Dergisi*, 3(7).
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: TDK.